... БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина
Кр

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың апрель 30
среда
№ 104 (13104)
1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек.

Ажылчынга сөс

БАШТАЙГЫ БАЗЫМНАР

СЭКП-ниң XXVII съездизи мактанып, аазаашкыннар кылыр чоруктарны үндезини-биле чайладырын негеп, бүгү-ле ажылды эде тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаарын, эрги чаңчылдардан уштунарын айыткан.

Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр совхозтуң парткому, дирекциязы, ажылчыннары ажылды эде тургузарының хемчеглерин ап эгелээн. Ооң ачызында ажыл-агый бирги кварталда күрүнеге эът, сүт садар планын ажыр күүсеткеш, республика чарыжынга бирги черни ээлээн.

Бисте бир чаа чүве болза бот-орулга-чарылга болгаш бригада кerээзи-биле ажылдаарын непрететкени болур. Ооң ажыктыын чон боттары көрүп, бүзүреп турар. 1984 чылда хову бригадазынга чүгле үш звено бот-орулга-чарылга-биле ажылдап турган, ам он үш звено шуптузу ол аргаже шилчээн. Малчыннар бо арга-биле ажылдап кирипкен. Моон ажылы чүдел? Эвээш чарыгдалды үндүргеш, хөй орулганы алыр, камналгалыг болуру болгай. Чаңгыс чижекти ап көрээли. Мурнунда эвээш-биче чүък чедирип алырда, ыяап-ла машина херек дээр турдувус. Ам ындыг эвес. Автомашиналарга долу чүъкту чүдүрер, ону хүлээп алганы дээш бригадир азы малчын ат салыр. Ооң уламындан суур чоогунда малчыннар терге, шанакты ажыглаарынче кирген.

Чолаачылар, трактористер мурнунда кывар-чаар материалдарны туразы-биле кудуп ап, төп, чарыгдап турган. Ам ындыг эвес, бисте тускай карточка бар. Ында кывар-чаар материалдың чарыгдалын айыткан, нормадан ажыр чарыгдаан болза, ооң өртээн төлээр. Эрткен чылын совхозтуң бүгү механизаторларындан чүгле беш кижи кывар-чаар материалды камнап алган. Кайы-хамаан чок чарыгдалдың түңнели ындыг болган. Ол чорук ам чидер. Чүге дээрге чолаачылар, механизаторлар камналга дээш демиселди чорудуп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизи иштики курлавырларны чөп ажыглаарынче, организастыг чорукту экижидеринче, күш-ажылдың сагылга-чудумун быжыглаарынче кичээнгейни салган. Эрткен чылын совхоз бир гектардан ортумаа-биле 14 центнер дүжүттү алган, ол эвээш. Чамдык суггатчылар бир гектардан 25 центнерден хөй дүжүттү өстүрген. Моон алырга курлавырлар чедир ажыглаттынмайн турар. Чемишчидилгелерни норма ёзугаар шөлдерге төп, суггарылганы экижидип турган, тараа, мал чеми культураларының дүжүдүн көвүделип болурувуң аргалары бисте бар.

Механизаторларның, чолаачыларның ажыл хуваалдазын эде көөр үе келген, деп бодаар мен. Эртениң-не ажыл хуваалдазын, даргаларның хуралы кажан доостурун манап, үнелиг үе-шакты чидирип, моторларывыс ажылдадып алган, бензин, кывар-чаар материалдар хорадып орар бис. Ол чаңчыл болу берген, ону эде көөрү чугула деп санаалдыг мен. Механизатор азы чолаачы кижи бөгүн чүнү кылырын дүүн-не билип алган турар, эртен эрте ажылдап чоруптар ужурлуг. Ынчан ажыл бүдүрүкчүлүг, кижилерниң харысалгазы бедик болур деп бодаар мен.

Съездиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр ажылды эде тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаарын бистен негеп турар болганда, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар, курлавырларны эки ажыглаар сорулгалыг бис.

Э. МОНГУШ,
Сүт-Хөлде «Алдан-Маадыр» совхозтуң механизатору, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты.

РОССИЯ: беш чылдың эгези

Россия Федерациязының үлетпүрүнге продукцияның ниити хемчээли бирги кварталда эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 6,6 хуу улгаткан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6,4 хуу бедээн, ооң күселин-биле бүдүрүүшкүннүң 97 хуу немей өзүллезин алдынган. Үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 102 хуу күүсеткен. Кылыгларының эң чугула хевирлериниң хөй кезиин бүдүрүп үндүрер талазы-биле доктаадып тургускан онаалдалары ажыр күүсеттинген деп, 1986 чылдың бирги кварталында республиканың үлетпүрүнүң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында РСФСР-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында айыткан.

Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнези болгаш материал-чарыгдалы кызырылган, орулга көвүдээн.

Продукция сайгарарының планын Тюмень областан аңгыда, бүгү автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның, Москва болгаш Ленинград хоорайларының үлетпүрү күүсеткен.

РСФСР-де ажыл-агыйның чорударының чаа байдалдарында үлетпүрүнүң 8,2 муң каттыжышкыннары болгаш бүдүрүлгелери ажылдап турар.

Агроүлетпүр комплекизиниң адырларында планныг онаалдалар күүсеттинген болгаш күрүне курлавырларының чиг эдинден кол продуктуларны бүдүрери өскен.

Газ, хөмүр-даш, демир рудазын казып тывары, кап хоолайлар, үнүш камгалалының химиктиг бүдүмелдерин, күгүр кислотазын, химиктиг волокноларны болгаш удазыннарны, металл болбаазырадыр станоктарны, үлетпүр роботтарын, приборларны, автоматчыдылганың болгаш санаалга техниказының чепсек-херекселдерин, нефтеаппаратураларын, мал ажылынга, мал чеми бүдүреринге ажыглаар машиналарны болгаш дериг-херекселдерин, тракторларны, тудуг ыяжын, саазынны, эптээр демир-бетонну, шиферни бүдүрүп үндүрериниң планы күүсеттинген.

Чоннуң хереглединиң хөй санныг барааннарын бүдүрер талазы-биле онаалда ажыр күүсеттинген. Эзиртпес суксуннарны, аржаан суглары болгаш чимис хандыларын бүдүрери 33 хуу өскен.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң техниктиг эде чепсеглээшкининиң болгаш чаартылгазының хемчээлдери өскен. Ол сорулгаларга эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге капитал салыышкыннарын 38 хуу хөйнү үндүрген.

Үлетпүрүң адырларын бүдүрүлгениң амгы үедеги чепсек-херекселдери-биле чепсеглээри уламчылаан. Курлавыр камнаар дешпилгелиг технологияны ажыглаары калбарган. Хөй санныг адырларның болгаш бүдүрүлгелериниң ажылының техника-экономиктиг көргүзүглери экижээн.

Бирги кварталда бүдүрүлгениң өзүлдезиниң бедик темпилери элээн хире-чергези-биле эрткен чылдың бирги кварталында продукция бүдүрүп үндүрериниң кулу немелде өзүлдези-биле (1,2 хуу) холбашкан.

Бүдүрүлгениң ниити хемчээлиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң, продукцияның бот-үнезин чиңгедириниң, мөөңнелте талазы-биле планны бирги кварталда чамдык бүдүрүлге каттыжышкыннары болгаш бүдүрүлгелери күүсетпээн деп, РСФСР-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында айыткан. Эртемниң болгаш техниканың хөгжүдериниң онаалдаларын долу хемчээлге күүседирин хандырбаан.

Нефтини (газ конденсады-биле кады) планнаттынганындан эвээшти казып тыпкан, минералдыг чемишчидилгелерни, доктаамал эвес токтуң электри шимчедикчилерин, химиктиг дериг-херекселдерин, өңнүг телевизорларны, а ол ышкаш продукцияның бедик ажыктыг чамдык хевирлерин бүдүрерин эвээшти бүдүрүп үндүрген.

РСФСР-ниң Тудуг материалдар министерствозунуң, РСФСР-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң, РСФСР-ниң Чурт үлетпүр министерствозунуң каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелери дужаалдалар талазы-биле керээлиг хүлээлгелерин күүседиринге чамдык хожудаашкыннарны болдурган.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салган сорулгаларын боттандырып, Россия Федерациязының үлетпүрүнүң ажылчы чону 1986 чылдың планын чедиишкинниг күүседир дээш курлавырларны мөөңнеп турар.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: Ак-Довуракта В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар фабриказында Ондар Даш-Мөгениң өөлчээнде мурнакчы ажылчыннар (солагай таладан) Ооржак Алдын-кыс, Людмила Борисенко, Раскова Хомушку, Зина Донгак.
О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

КВАРТАЛДЫЫН 112,9 ХУУ

Бистиң «Тыва суг тудуг» трестиң № 5 КМК-зының коллективи бо чылдың бирги кварталында багай эвес ажылдап, оң ийиги беш чылды эки эгелээн. В. Михайловка болгаш С. Мурзинге удурткан комплекстиг тудуг бригадалары планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, бирги кварталда күш-ажылдың сагылга-чурумунуң чаңгыс-даа үрээшкинин болдурбааннар.

Владимир Михайловтуң бригадазы Каа-Хем суурда мелиораторлар суурунуң тудуунда ажылдап турар. Бирги кварталда 338 дөрбелчин метр чурттталга шөлүн ажыглалга киирер планын боттандырган. Бригада ийи аал чурттаар бажыңнарны белен хана панельдеринден эптеп кылыр индустриалдыг арганы шиңгээдип алган. Владимир Коврыгин, Владимир Зуев ышкаш дуржулгалыг, ажылынга мергежээн тудугжулар 35 кижи составтыг бригадада эвээш эвес.

КМК-ның Сергей Мурзинге удурткан ийиги тудугжу бригадазы Кызылда 20 аал чурттаар ийи бажыңны тудуп турар. Бригада күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң квартал планын 112,9 хуу кылдыр боттандырган. Тудугжулар Николай Филатов, Махмет Аралов оларның эки ажылын демдеглеп болур.

И. КАНЕВА,
№ 5 КМК-ның күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң инженери.

ПЛАНЫН АЖЫР БОТТАНДЫРГАН

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ооң негелдезин ёзугаар чаа байдал-биле ажылдаар дээш Барын-Хемчик районда «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери элээн ажылды чорудуп турар.

Ында партия, профэвилел комитеттери организастыг ажылды мурнунда чылдардан экижиткен. Ооң ачызында коллектив бирги кварталда 68 тонна сүттү күрүнеге садар турган, 77 тоннаны саткан. Эрткен чылдың бирги кварталының деңнелинден 10 тонна сүттү хөйнү саап ап, пландан ажыр 12 тонна сүттү бүдүрер аргалыг болган. Съездиниң материалдарын ферманың ажыл-ишчилери ханызы-биле таныжып, өөренип, ажылды чаа ёзу-биле организастап турарының ачызында сүттүң шынары бедээн. Бирги кварталда күрүнеге дужааган сүттүң 90 хуузу бирги сорттуу болган.

Фермада социалистиг чарышты үениң негелдезинге дүүштүр организастаан. Материалдыг болгаш моральдыг идиг беришкинин чорудуп, кижилерниң пландан ажыр саан судуг дээш немелде төлевирин тыпсып турар. Саанчыларның кызган ажылдарын болгаш чарышка кымнар мурнап, кымнар хожудап турарын учётчик Б. Л. Саая хүн бүрүде санап үндүрүп, көргүзүг самбыразынга чырыдып келген. Ол чорук кижилерниң улам эки ажылдаарынга идигни берген.

Бирги кварталда саанчылар аразында чарышка коммунист Хирлиг тиилекчи болуп, саар инектеринден 7 тонна 700 кг сүттү бүдүрер планныг турган, ону 12 тонна кылдыр күүсеткен. Эрткен чылдың район чемпиону Г. Саая кварталда сүт бүдүрер планын 146 хуу чедиргеш, чарышка ийиги черни алган. Фермада партия эге организациязының секретары, партия Тыва обкомунуң кежигүнү Л. С. Саая квартал планындан ажыр 2 тонна сүттү саггаш, чарышка мурнакчыларның бирээзи болган. Бызаа ажаакчызы, 1985 чылда район чемпиону болган С. С. Саая чаш бызааларының ажаалда, чемгерилгезинче улуг кичээнгейни салып, хонукта бир бызааның немелде деңзизин 650 — 700 грамм чедирип, ак сеткилдиг ажылдап турар.

Фермада 11 коммунист бар. Оларның 7-зи саанчы, олар бирги кварталда планын күүсеткен. Ферманың эргелекчизи З. К. Хомушку, учётчик Б. Л. Саая олар чаа ёзу-биле ажылдаар талазы-биле организастыг чорукту боттандырып, кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидеринче кол кичээнгейни угландырган. Часкы үеде саар инектерниң чемгерилгезин экижиткениндан хүнде бир инектен 12—13 кг сүттү саап ап турар. Ыйгылакчылар ийиги кварталдың планын күүседиринге бүрүн бүзүрелдиг.

К. ХЕРТЕК.

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ЧЕТПЕС

●Капитал тудуг 1-ги кварталда●

Бо чылдың бирги кварталында республиканың тудугжулары К-700 тракторларының чылда 200 чижеглээн септелгезин кылыр Кызыл хоорайда техниктиг ажаалда станциязын, чылда 14 муң кубометр дилиг материалдары бээр ыяш цегин, көдээ ажыл-агый техникумунуң немелде тудуун, 1320 хой, 32 муң дагаа кирер кажааларны ажыглалга киирген. 14,5 муң гектар одарларны суглуг болдурган, 9,7 муң гектар чериниң суггарылга системаларын чаарткан.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга шиңгээттинген капитал салыышкыннарның хемчээли эрткен чылдың ол-ла үезинден 24,8 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 27,6 хуу өскен. Бүдүрүлге, чурттталга, коммунал ажыл-агый, чырыдыышкын, садыг болгаш ниитиниң чемненилгезиниң тудугларынга тускайлаан акша-хөреңгилер мурнуку чылдыындан дээре шиңгээттинген. Агроүлетпүр комплекизиниң тудуглары шалыпкын темпилиг туттунуп келген. Ол сорулгага тускайлаан акша-хөреңгилер 101 хуу ажыглаттынган, эрткен чылдыындан 10,8 хуу өзүлделиг болган.

«Тыва кобальт» комбинат, электри четкилери, «Каа-Хем» көмүр-даш разрези, Дуржулга станциязы, Арга-ыяш ажыл-агый министерствозу, «Тыва автотранс» каттыжыышкын, мелиорация тудугларының талазы-биле каттышкан дирекция болгаш «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер боттарынга көрдүнген капитал салыышкыннарын чедиишкинниг шиңгээткен.

Керээлиг тудуг организациялары чагыкчыларга дужаар ужурлуг тудугларга барааныг тудуг продукциязының талазы-биле планын 159,9 хуу күүсеткен болгаш керээлиг ажылдарның хемчээлин эрткен чылдыындан 13,8 хуу өстүрген.

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжыышкынының, «Тыва сүт тудуг» трестиң КМК-лары, «Красноярскгэсстройнуң» № 2 КМК-зы, «Кызылтэстудуг» эргелел, «Сельэлектростройнуң» ТМЭ-зи, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның КМК-зы, Садыг министерствозунуң СТЭ-зи, «Ремсельбурвод» трестиң КМК-зы болгаш өске-даа чамдык тудуг организациялары бирги кварталда эки ажылдаан. Олар чүгле планын күүсеткен эвес, эрткен чылдыындан элээн бедик өзүлдени чедип алган.

Ниитизи-биле тудугда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү күүсеттинген болгаш эрткен чылдыы-биле деңнээрге, 5,7 хуу өзүлделиг болган.

Ынчалзажок чүгле бо үш айның түңнелинде безин республиканың тудугжулары улуг хожудаашкынны болдурган. Кол фондуларны ажыглалга киирериниң планы чүгле 71,2 хуу четкен. Бо көргүзүг эрткен чылдың бирги кварталдыынга безин четпес. Ол ышкаш чурттталга шөлүн ажыглалга киирериниң планы боттанмаан. Чурттталга шөлүн ажыглалга киирериниң планының күүселдези эрткен чылдаазындан 2,6 хуу эвээжээн.

Капитал салыышкыннарның лимидин республикада чүгле 88,5 хуу ажыглаан, тудуг-монтаж ажылдарының планы 95,1 хуу четкен. Чер ажылдары кылыр тудуг эргелели, № 81 ТЭ, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелел, көвүрүг тудуунуң эргелели, Респотребсоюзтуң ТМЭ-зи, Чурт үлетпүр министерствозунуң СТУ-зу, аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң СТМУ-зу улуг хожудаашкынны болдурган. Чамдык тудуг организациялары, чижээ, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелел, № 81 ТЭ, «Красноярскгэсстройнуң» № 3 КМК-зы, № 1, 2 орук-тудуг эргелеллери болгаш өскелер-даа үстүнде көргүзүглер талазы-биле бодунуң ажылын эрткен чылдыындан кудулаткан. Ниитизи-биле керээлиг ажылдарның планы кварталда 95,5 хуу, а боттарының күжү-биле кылыр ажылдарның планы — 96,3 хуу күүсеттинген.

Керээлиг тудуг организациялары январь-март айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын база чедир күүсетпээн. Чамдыктары ол байтык эрткен чылдың деңнелинден кудулаткан. Ындыгларга «Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелеллер, Чер ажылдары кылыр тудуг эргелели, № 42 ТЭ, «Красноярскгэсстройнуң» № 2 КМК-зы, «Северовостокэлектромонтаж» трестиң КМК-зы болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Чыл эгезинден тура тудугжуларның ажыл-чорудулгазында экономика талазы-биле өске-даа таарымча чок чүүлдер илерел келген. Айда ажыл төлевириниң ортумак хемчээлиниң өзүлде темпизи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпилерин 1,8 хуу мурнай берген. Баштайгы ийи айның дургузунда тудугжулар тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиңгедир байтык, 0,5 хуу аартаткан.

Бо бүгүден алгаш көөрге, республикада капитал тудугда байдал эң шыңгыы хемчеглерни негеп турар. Чурттуң хөгжүлдезин эң шапкын темпилерже шилчидип, чаа ёзу-биле ажылдаар сорулга салдынган үеде тудуг организациялары бүгү чоннуң шимчээшкининден чыдып каап, хамыктың соонга чыдып каары канчап-даа таарышпас. Бирги кварталдың түңнелдеринден чогуур кичээндиригни ап, үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаарының хемчеглерин дарый алыры — кайы-даа деңнелдиң тудуг удуртукчузунуң, партия, профэвилел, комсомол эге организацияларының, тудугжу бүрүзүнүң эң чугула хереэ боор турар.

Долчулалды республиканың Статистика эргелелиниң ажылдакчылары белеткээн.

Тываның республика хөгжүм-шии театрын «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет театр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш Тываның республика хөгжүм-шии театрын «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. ГРОМЫКО.
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1986 чылдың апрель 22.

«РСФСР-ниң улустуң артизи» хүндүлүг атты Б. Ф. Бады-Сагаанга тывсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет театр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш Тываның республика хөгжүм-шии театрының артизи Борис Филиппович Бады-Сагаанга «РСФСР-ниң улустуң артизи» хүндүлүг атты тывсыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1986 чылдың март 24.

Тываның хөгжүм-шии театрының бөлүк артистеринге «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тывсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет театр уран чүүлүн хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш база Тываның хөгжүм-шии театрының 50 чылы-биле холбаштыр «Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тывсыры болза:

Дадар Норбуевна **Барыкмаа**—артист.
Ольга Константиновна **Кузина**—артист.
Аизат Шожал-Доржуевна **Куулар**—артист.
Александр Халарбаевич **Салчак** — артист.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың март 24.

«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Ю. А. Морозовка, Л. П. Поповага тывсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Совет культураның хөгжүлдезинге ачы-хавыязы дээш база Тываның хөгжүм-шии театрының 50 чылы-биле холбаштыр «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тывсыры болза:

Юрий Алексеевич **Морозов** — хөгжүм-шии театрының улуг инженери.
Лидия Петровна **Попова** — хөгжүм-шии театрының реквизит цегиниң эргелекчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың март 24.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле И. Я. Исполневти, В. О. Мортай-оолду шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Театр уран чүүлүнге хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база Тываның хөгжүм-шии театрының 50 чылы-биле холбаштыр **Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле** шаңнаары болза:

Иван Яковлевич **Исполнев** —Тываның хөгжүм-шии театрының студиязының уран чүүл удуртукчузу чораан, пенсионер.
Валентина Оюновна **Мортай-оол** — Тываның хөгжүм-шии театрының артизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың март 24.

Бедик дүжүт дээш

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ

«Бурунгаар» совхозтуң картошка өстүрер звенозу, удуртукчузу Нина Миндрья бо чылын бүрүнү-биле бригада керээзинче кирген. Звенода 15 ажылчын бактаап турар. Ында колдуунда өг-бүле кежигүннери болгаш ол өг-бүлелерниң чоок төрелдери кирип турары солун. Совхозтуң хоочун механизатору Миндрья Момбуртук 30 ажыг чыл дургузунда трактористеп, ногаа бригадазынга ажылдап чораан болгаш, арга-дуржулгазы улуг. Черни канчаар болбаазырадырын, кажан суггарарын, дыштандырарын, бок үнүштерден аштап-арыглаарын ол кончуг эки билир. Ол звенонуң улуг тракторизи, оглу Миндрья Каадыр-оол — район Совединиң депутады. Ногаа, картошка өстүрер талазы-биле база дуржулгазы улуг механизатор. Бичии оглу Миндрья Кызыл-оол база механизатор. Картошка өстүрер звенонуң механизаторлары — ол үш адашкы.

Звено бо чылын 75 гектар шөлдүң 70 гектарынга картошка, 5 гектарга мал чеми — турнепс тарып өстүрерин планнаан. Амгы үеде белеткел ажылын доозуп турар. Звенонуң чамдызы үрезин ылгап, белеткеп турар, өскелери суггарылга бугазының унун арыглап-аштап, часкы суггарылгага белеткел ажылын чорудуп эгелээн. Улуг механизатор Момбуртук Дашович Миндрья мынчаар чугаалап турар: «Совхоз-биле керээ чардынган, ажылчын план тургустунган. Техника аймаа септеттинген, ам чүгле планны күүседири арткан. Амгы үеде звенонуң кежигүннери ажылчын байдалда. Чайгы үеде бар-ла аргаларны ажыглап, бичии уругларывыстың күжүн ээлчег ёзугаар ажыглаар бис».

Звенонуң планнап турары-биле алырга, бир гектардан ортумаа-биле 80—90 центнер дүжүттү алыр ужурлуг. Картошка өстүрер звенонуң күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болуру — кижи бүрүзүнүң чүткүлдүг, ак сеткилдиг ажылчынындан хамааржыр.

С. САРЫГ.
Каа-Хем район.

КЫСКА ХУУСААДА

Барын-Хемчикте «Дөң-Терезин» совхозта коммунист болгаш хоочун механизатор Максим Яндакович Монгушка удурткан 27 кижиден тургустунган коллектив бригада керээзи-биле ажылдап эгелээн. Олар бо чылын 1100 гектар черге тараа, ногаа болгаш мал чеминиң культураларын тарып өстүрер. «Дөң-терезинчилерден» 46 кижи 6 суггатчы звенога үстүп алган ажылдап кирипкен.

Амгы үеде 75 гектар сиген 25 гектар картофель шөлүн суггартынган. Бо ажылга Деде Ооржактың, Май-оол Сарыгларның звенозу эки ажылдап, чарышка тиилекчи болуп шылгарап турар.

Совхозта часкы хову ажылдарынга херегләэр техника септелгези, үрезин арыглаашкынызы доозулган. Ховудан бедик дүжүттү алыр дээш хову ажылдыглар чер суггарылгазын организастыг чорудуп, часкы тарылганы кыска хуусаада дооза көрдүнген.

• • •

Совхозтуң чолаачыларынга, механизаторларынга 488 ышкынны кыргааш, оон 585 кг дүктү алыр даалганы дирекция берген. Олар 7 хонук ажылдааш, 3 коданда 997 баш хойну кыргып, 957 кг дүктү совхозка дужааган. Кыргылга автослесарь Виктор Ооржак, тракторист Алексей Ооржак, дарган Сергей Монгуш өскелерден мурнакчы болуп, хүнде ажыл нормазын 120 хуу күүседип турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУ АЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, чурттуң социал-экономиктиг дүргедедиишкиниң талазы-биле партияның стратегтиг угланыышкынын, Черге тайбыңны быжыглаарынче, термоядролуг дайынның айыылын чайладырынче угланган СЭКП-ниң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын Кызылдың коммунистери, ажылчы чоннары бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп, деткип турар. Хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң коллективтеринде съездиниң шиитпирлерин күүседир дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг шалыпчы ажыл-ниш эгелээнин партия Кызыл хоорkомунуң бурунгу хүн болуп эрткен пленумунга демдеглээн.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин болгаш партия обкомунуң II пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан партия Кызыл хоорkомунуң пленумунга илеткелчи — СЭКП хоорkомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов болгаш санал бергеннер съездиниң салган сорулгаларынга дүүштүр наңысылалдың экономиктиг база социал хөгжүлдезин шүгүмчүлекчи ёзу-биле ханы анализтеп, четпестерни эдер талазы-биле кандыг хемчеглерни алза чогууруп тодаргай чугаалаганнар.

СЭКП-ниң XXVII съездизи партияның экономиктиг политиказының кол угланыышкынын тодарадкаш, бирги ээлчегде амгы үениң эртем болгаш техниказының чедиишкиннеринге үндезилээш, улус ажыл-агыйын улам хөгжүдер чугула сорулганы салган. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр нинтя хоорайның болгаш бүдүрүлгелериниң он ийиги беш чылда эртем-техниктиг депшилгезиниң комплекстиг планын ажылдап кылган, бүдүрүлгелерни чаартыры, техниктиг эде дериишкинни ында көрдүнген. СЭКП хоорkомунуң бюрозунга ол планнарны бадылаандан бээр беш ай эрткен, беш чүс хире кылыр ужурлуг ажылдың чүгле үжен ажыг хуузу күүсеттинген. Мебель фабриказының (директору Чичикин) дериг-херекселдерни чаартыр, техниктиг эде дериишкинин чорудар ажылы кончуг хожудаңгай чоруп турар. Ооң уламындан кылган продукциязының шынары багай, Тууйбу, Элегес-Аксының хана материалдары кылыр, хлеб, пиво заводтары (удуртукчулары Толкачев, Курманбаев, Тютрин, Белов) база-ла оожум чаартынып турар.

Партияның XX область конференциязынга, партия обкомунуң ийиги пленумунга хоорайның капитал тудуунда улуг четпестер барын чөптүг-биле шүгүмчүлээн, ындыг турбуже бирги кварталда хоорайның тудугжуларының ажылында ам-даа чогуур экижидилге болбаан. Кол тудуг организациялары «Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг», чер ажылдары кылыр, № 81 тудуг эргелелдери планын күүсетпээн. «Тыва тудуг» трези (эргелекчизи Гнездилов) четпес ажылдаан. Хоорайда чуртталга тудуу багай чоруп турар. Бирги кварталда чаңгыс-даа дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга кирбээн. Тудугнуң темпизин дүргедедир, иштики курлавырларны долу ажыглаар, мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле дээштиг хемчеглерни СЭКП хоорkомунуң, хоорküускомунуң удуртукчулары албааның пленумга эңне шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн.

Бирги кварталда хоорайның дыка хөй бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң, ону сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, чүък сөөртүрүнүң, чонга ачы дуза чедирериниң, бараан саарылгазының планнарын күүседип шыдаваан.

Үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестер СЭКП хоорkомунуң (бирги секретары Б. П. Свинцов), ооң килдистериниң талазындан съездиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр партийжи ажылдың стилин болгаш арга-методун эде тургуспааны, чаа ёзу-биле ажылдап эгелевээнин, бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының удуртукчуларындан партийжи принципиалдыг негелдени тургуспаанын херечилеп турар.

Ол ышкаш пленумга илеткелчи болгаш санал бергеннер социал айтырыгларны шиитпирлеп, школа реформазын боттандырып турарында, кадык камгалалында, культура чырыдыышкын, спорт албан черлериниң, профэвиазел, комсомол болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының ажылында четпестерни шүгүмчүлеп, ону эдериниң дээштиг хемчеглерни албайн, эде тургуспайн турарын чугаалааннар.

Партия организацияларының ролюн болгаш харысалгазын бедидерни, оларның ажылын үндезини-биле эде тургузарын съезд онзалап айыткан. Ындыг турбуже хоорайның партия организациялары ажылын оожум эде тургузуп, экономика болгаш социал айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээринче ханылап кирбээн, четпестерни эдер, коммунистерниң авангардчы ролюн, харысалгазын бедидер дээштиг хемчеглерни албайн турарын шүгүмчүлээн. Ооң тодаргай чижээнге «Тыва автотранс» каттыжыышкынында партком секретары В. А. Асонычевти ап болур. Пленумга ол санал бергеш, партия организациялары ажылын канчаар эде тургузуп, партия ажылының стилин болгаш арга-методтарын чаартып турарының дугайында чүнү-даа чугаалавайн, ажыл-агый айтырыгларынга доктааган.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин пленумнуң ажылынга киржип, чуве чугаалаан.

Хоорайның партия организациязының мурнунда экономика болгаш социал хөгжүлде талазы-биле улуг сорулгалар туруп турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер чугаалаан, ону күүседири дээш ажылдаары партия организациязы, коммунист, депутат, коллектив, ажылчын специалист, албанхаакчы бүрүзүнден хамааржыр болганда, оларның ажылын чаа ёзу-биле эде тургузар, даандырган ажыл-херээнге харысалгазын бедидер, негелдени күштелдирер, оларга партийжи удуртулганы партия хоорkомунуң күштелдирген турарын Г. Ч. Ширшин чугаалап айыткаш, орта дүүштүр партия хоорkому, парткомнар, партия эге организациялары ажылын оожум эде тургузуп, эрги ёзу-биле ажылдап турарын шүгүмчүлээн.

1986 чылды эде тургузуушкунуң, чаартылганың шиитпирлиг чылы деп партия санап турар. Ындыг болганда ажылыштың байдалын ханы анализтеп көрүп, шүгүмчүлелден чогуур түңнелди үндүргеш, ону эдип алырының дээштиг хемчеглерин алыры, чаа, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары партия хоорkомундан, партия организациязындан негеттинип турар.

Капитал тудугну, ылаңгыя чуртталга тудуун экижидериниң айтырыгларынга Г. Ч. Ширшин доктааган. Улус ажыл-агыйының бо чугула адырында четпестерни кашчыл улаштыр чиди-биле шүгүмчүлеп келген-даа болза, оон партийжи ыын түңнел үндүрер, ону эдип алыр талазы-биле ёзулуг дээштиг хемчеглерни СЭКП хоорkому албаан. Партия хоорkомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов тудуг талазы-биле тускай эртемниг хирезинде, бо ажылче ханылап кирбейн, ону партийжи ёзу-биле удуртпайн турарын чөптүг-биле шүгүмчүлээн. Оон ыңай тудуг организациялары бодунуң иштики курлавырларын четче, чедир ажыглавайн турарын ол чугаалаан.

Хоорайның чурттакчыларын аъш-чем барааннары, ногаалар, картофель-биле багай хандырып турарын ол айыткаш, ону экижидериниң курлавырларын чугаалаан. Бирги ээлчегде дузалал ажыл-агыйын сайзырадырын чугулалап көрген. Улуг бүдүрүлгелер Тываның электри четкилери (Сурков), «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези бедин дузалал ажыл-агый чок болуп турары четпес.

Социал программаның, кижи факторун идепкейжидериниң айтырыгларынга ол доктааган. Кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштаныынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургузарынче, корум-чурумну, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, арагалаашкынга удур демиселди улам күштелдирерин пленум кичээнгейни угландырган.

Кадрларның, хамыктың мурнунда удуртукчуларның харысалгазын бедидерин Г. Ч. Ширшин чугулалап айыткаш, оларның отчёттарын доктаамал дыңнап турарын саналдаан.

Съездиниң шиитпирлериниң негелделеринге дүүштүр улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга эде тургустуушкунну кандыг-даа хожудаашкын чокка чорударын партия организацияларындан, коммунистерден негээриниң чугулазын ол айыткан.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Шынар—ажылдың көрүнчүү

КИЧЭЭНГЕЙНИ—ШЫНАРЖЕ

Кызылдың дааранылга фабриказынга садыг «болгаш контрольдаар организациялар төлээлекчилериниң киржилгези-биле ээлчеглиг шынар көрүлдези эрткен. Фабриканың техниктиг контроль килдизиниң начальниги Л. Крапивина продукцияның шынарын экижидер талазы-биле фабрикада кылдынып турар ажылдарның дугайында чугаалаан.

Чамдык эки түңнелдерни чок деп болбас. Продукцияның ассортиментизи чыл санында барык долузу-биле чаартынып турар. Эрткен чылга деңнээрге нинти продукцияның ассортиментизи 87,5 хуу, ооң иштинде платьелерниң — 95,7 хуу чаартынган. Эрткен чылын фабрика «Н» деп индекстиг чаа хевирниң хевин 392 муң рубльге сайгарган. Өске-даа эки көргүзүглер бар. Фабрикада бедиг бүдүрүкчүлүг чаа дериг-херекселдерни болгаш биче механизацияның херекселдерин шиңгээдип алыр талазы-биле ажыл чоруп турар. Дааранылга кылыгларының ассортиментизин калбартырынга болгаш шынарын экижидеринге бүдүрүлгениң техниктиг эде дерилгези, кылыгларны ажылдап кылырының технологиязын сайзыраңгайжыдары улуг рольдуг болур дээрзин дааранылга фабриказының коллективи билип турар. Чаа технологияны шиңгээдиринге үндезилээш, бүдүрүлге чорудулгазын болгаш күш-ажылды эде организастаарынче кичээнгей салдынган.

Ынчалза-даа шынарны экижидер талазы-биле ажылда четпестер ам-даа улуг болуп, үндезин өскерилгелер чедип алдынмаан. Чыл санында-ла фабрика ажылдап кылганы чаа модельдерни садыг организацияларының садып алырының ярмаркаларын эрттирип турар. Ынчалза-даа дааранықчылар Иркутскиниң Модельдер бажыңының сачалдаан модельдерин садыг-биле дораан дүүштүрүп албайн келгениндэн, ярмаркага делгээн кылыгларны садыг организациялары саарылгаже кииринден ойталаар таварылгалар бар. Дааранылга фабриказы садыг организациялары-биле кады садып алыкчыларның негелде-хереглелин өөренир сорулгалыг делгелге-садыгларны ам-даа эвээш эрттирип турарын демдеглээр херек.

Дааранықчыларга онаашкан дыка хөй хомудалдар пөстерниң шынар талазы-биле болуп турар. Чамдыкта амгы үениң модазынга дүүшкен хепти кууу, бүлүртүң өңнерлиг пөстерден даарап каан болур болгаш садыгга кижи албайн чыдып бээр. Фабриканың удуртулгазы «Ростекстильторг» баазадан херек өңнерлиг пөстер-биле чедир хандырар дугайында шыңгыы негелдени салыр ужурлуг. Өңгүр пөстерден эки шынарлыг дааран хеп тэй болган тудум, фабрикага-даа, садып алыкчыга-даа ажыктыг деп чуве билдингир. Өске шиитпирлээр ужурлуг айтырыг — улуг дугаарлыг херээжен платьелерни даараарын болгаш бичии уруглар хевиниң хевирлерин көвүдедир.

Хыналда органнары дааранылга фабриказының бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарынга шыңгыы негелделерни салган. Чүгле 1985 чылда бедин стандарттарга дүүшпес хепти даараны дээш 41 муң рубль түңнүг продукцияны дедир эгиткен. Фабрикада брак үндүрген дээш чарыгдаллар көвүдээн. Бо бүгү четпестер продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын хоорайга аң баштай «шиңгээдип алгаш» бүдүрүлгелерниң бирээзинде болуп турар. Системаны шиңгээдирин фабрикада эреңгей, ёзу барымдаалап чорутканын Тываның курхайгаарал лабораториязының хыналдалары көргүскен. Хевениг хөрекээштиң стандарттарның негелделеринге дүүшпээни дээш, 10 муң рубльдиң продукциязын сайгарылгадан дужурган. «Н» деп индекстиг кылыгларны хынаан соонда, даштыкы хевири негелделерге дүүшпээни дээш 3,5 муң рубль түңнүг немелде ндаг беришкин төлевирин казаан.

Дааранылга кылыгларының шынары ам-даа чогуур деңнелге четпейн турар деп түңнелди үндүрер апаар. А шынар айтырыын шиитпирлевейн чыткаш, бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун чедип алыры болдунмас. Кызылдың дааранылга фабриказының удуртулгазы шынарже кичээнгейни күштелдирери чугула.

Л. ШАГАРОВА.

Бай-Тайганың Кызыл-Даг суурда садыгжылар райондан чаа барааннарны ой-шаанда чедип ап, ону чонга дүрген садыглаарынче сагыш салып турарлар. Олар чыл санында барган саарылгазын ажыр күүсеткеш, шаңналып келген.

ЧУРУКТА: Кызыл-Даг суурнуң аныяк садыгжызы Каара Күжүгет.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БАЖЫҢНАР НЕМЕШКЕН

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Чаданада септелге-тудуг участогунуң дөрт тудугжу бригадалары Сүт-Хөл районнуң төвүнде ажылдап турарлар. К. Монгушка удурткан 7 кижи составтыг бригада бирги кварталда ийи аал чурттаар бажыңны бүрүн тудуп, хүлээткен. Алексей Ооржак, Танов болгаш Геннадий Куулар оларның ажылы эки.

Д. Монгушка болгаш А. Сарыгларга удурткан тудугжу бригадалар тус-тузунда дөрт аал чурттаар бажыңнарның тудуун доозарының кырында келгеннер. Участоктуң тудугжулары бо ажыл-агый чылында нинтизи-биле сес бажыңны тудуп, чурттакчыларга хүлээдирлер.

Б. ОНДАР.

СОЛУН БОЛГАШ КЕДИЛИГ

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының бирги курузунга өөренип эгелээривис билек, студентилер аразында эртем-шинчилел ажылдарының канчаар чоруп турарын биске тайылбырлап, киирилде лекцияны номчаан. Ону дыңнаарывыска, башкыларның дузазы-биле студентилерниң шиитпирлеп турар айтырыглары улуг болгаш солун дээрзи билдинген. Ылаңгыя тудуг ажылдарын амгы үениң негелдезинге дүүштүр шын чорударының айтырыглары бистиң кичээнгейивисти хаара тудупкан.

Оон эгелээш-ле студентилерниң эртем-шинчилел ажылдарынга бистиң үлетпүр-хамааты тудуг факультединиң деканы С. Саттың удуртулгазы-биле киржип эгелээн бис. Ажылывыстың кол угланыышкыны — тудуг ажылдарын Тываның географтыг туружун болгаш экономиктиг байдалын барымдаалап чорудары болган.

Тывада бар тудуг организацияларының ажылын, оларның материал-техниктиг баазазының онаап турар планнарга дүгжүрүн бүгү талалыг сайгарып көрген бис. Тудуг материалдары-биле хандырылга — кол «аскап» турар чүүл дээрзин тодараттывыс. Ооң чылдагааны — Тыва АССР-ниң девискээринде чамдык тудуг материалдарын бүдүрбейн турарында болгаш республикада бүдүрүп турар тудуг материалдарының бот-үнезиниң бедиинде, шынарының багайында деп түңнелге келген бис. Бо байдалды өскертириниң бир кол аргазы — тус черниң чиг эдиинден боттуң тудуг материалдарын бүдүрүп үндүрерин чедип алыры, ону калбартыры болур. Бистиң эртем-шинчилел ажылдарывыс бо угланыышкын-биле чоруп турган болгаш кылган ажылдарывыстың түңнелдерин институттуң студентилериниң эртем-шинчилел конференциязынга илеткээривиске, кайы хире ажыктыын сайгарып турар.

Бистиң эртем-шинчилел ажылдарывысты тудуг практиказы-биле сырый холбап, Тываже кирр сөөртүп турар материалдарның орнунга тус черниң чиг эдинден кылыр материалдарны бүдүрериниң боттуг аргалары бар дээрзин көргүзериңче углаан бис. Бо өөредилге чылында тудуг кафедразының улуг башкызы, техниктиг эртемнерниң кандидаты Б. Кара-Салдың удуртулгазы-биле ажылдап турар бис. Т. Барханова, Т. Карпова, О. Хряпко болгаш өске-даа студентилер эртем-шинчилел ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Студент бүрүзү тускай сорулгалыг ажылдап турар.

Мээң кылып турар ажылымның кол сорулгазы — Тывада бар, шинчилеттинген дойлардан болгаш өске-даа чиг эттен иштики болгаш даштыкы шеверлел ажылдарынга херек керамиктиг плиталарны бүдүрүп болурунуң аргаларын өөренип көөрү. Амдызында дойдовуратктың онзагай байдалдарын шинчилеп турар бис. Ажылывыс солун, ону уламчылааш, эчизинге чедирер болза ажыы улуг.

С. СУМАНЧИК,
студент.

Советтер чурту: төөгүнүң одуруглары

«ЭМКА», «ВОЛГА», «ПОБЕДА»

Бистиң чурттуң төөгүзүнде сүлде-демдек болу берген аттар бар. Оларның аразында совет чиик машиналарның ындыг «Эмка» деп ады база бар. Март айда оон юбилейи болган: бежен чыл мурнунда Горькийниң автозаводунга бирги «Эмканы»—М-1 дээр машинаны кылып үндүрген. Ооң ындыг ады бөгүн бирги беш чылдарның үезиниң тускай ады кылдыр чаңгыланып турар.

— Бир эвес машиналарга бедик шаңналдарны кижилерге ышкаш тыпсыр чүве болза, ынчан «Эмканы» чаңгыс эвес удаа шаңнаан турар ийик—деп, М-1-ниң тургузукчуларының бирээзи, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, ГАЗ-та амгы-даа үеде ажылдап турар Ю. Сорокин чугаалаар. — Ол дайын оруу-биле Берлинге чедир чораан. Чүгле 1941 чылда бедин шериге он муң ажыг ындыг машина турган. Олар үрелирин билбес, дыка быжыг болгаш алдарлыг полководчулар Жуковту, Рокосовскийни, Коневти сөөртүп турган. «Эмкага» үндезилээш, каяа-даа чоруп шыдаар быжыг болгаш чарыштырар-даа машиналарны кылып үндүрүп турган.

ГАЗ-тың бүгү автомобильдериниң идегелдиг, камналгалыг, үр ажыглаттынар шынарлары «Эмкада» шуптузу бар. Маңнап чоруур сыын демдектиг машиналар — «Победа», «Чайка», «Волга» — делегейниң 78 чурттарында тараан болгаш чогум-на ындыг шынарлары-биле онзаланып турар. Бо чыл автомобиль юбилейлери-биле байлак деп болур, «Эмканың» соонда он чыл болганда «Победаны» кылган.

Амгы үеде ол заводта «Волганы» улам болбаазырадып кылып турар. Ындыг баштайгы бир муң машина бистиң хоорайларывыстың кудумчуларында көстүгүлеп келген. Ол бүдүрүлге чери бодунуң чүък машиналарын дизель кывар чүүлүнче шилчидеринге белеткеп турар. Оларның дуржулга кылдыр үндүрген хевирлери эң-не идегелдиг ажылдаарын көргүскен.

Горькийде шаг-шаандан бээр быжыг чаңчыл бар — автомобильдер көргүзүглерин, парадтарын кылып турар. Бо хүннерде ындыг парад автозаводтуң хериминиң эжиниң чанындан эгелээр. Баштай-ла кажан-даа «Эмка» чоруур.

ЧУРУКТА: «Эмканың» тургузукчуларының ийизи — электри дерилгезиниң талазы-биле кол конструктор Виталий Иванович Борисов (солагай талазында) болгаш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады Юрий Иванович Сорочкин олар.

В. ВОЙТЕНКОНУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧҮГЛЕ ЫНЧАН...

Бистиң чуртувустуң бо беш чылда болгаш ийи муң чылга чедир үеде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарында Агроүлетпүр комплексиниң сорулгалары — көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезин чедип алыры, чуртту аъш-чем продуктулары-биле болгаш чиг эт-биле хандырары. «Кызыгаар» совхозтуң ажыл-ишчилери ол сорулгаларны боттандырар дээш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдурган ажылдап турарлар.

Совхоз он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. Оон түңнелинде эът бүдүрер план 139 хуу, ону садары 112 хуу, а сүт бүдүрери 102 хуу, ону күрүнеге садары 101 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, кыштаглаашкын организастыг, малдың деңнели шыырак, хорамчазы дыка эвээжээн. Чүс баш хойга онааштыр 83 хураган алдынган.

Совхозта социалистиг чарыштың тиилекчизи Виктор Дембирелович Эрендей удурткан Шаранууруннуң хойжу бригадазы болган. Ук бригадада малдың камгалалы 99 хуу — чоокку чылдарда көвүдэээн көргүзүг. А бригаданың камгалап алган хураганы — чүс хойдан-на 91 баш — база-ла эрткен беш чылда турбаан көргүзүг. Хоочун хойжулар Эрендей Дембирел чүс хойдан-на 103 баш, Дижитмаа Орус-оол 101 баш хураганы доруктурган. Ук дагдынықчылар боттарының кижизидикчилеринге эки кижизидилгени бергеннер. Ооң уламындан комсомолчу Чапай Эрендей 102 баш, Соян Байыр-оол 95 баш, Эрендей Орлан 94 баш, Эрендей Эрес 90 баш хураганы чүс башка онаашты доруктуруп алган. Малдың чаш төлүн камгалап алырынга Даваа Севилбаа, Татьяна Эрендей, Чигжит Мартыгыр, Тимур Сандыкмаа болгаш өске-даа сакманчылар эрестиг киришкеш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлээннер. Мурнакчылар социалистиг чарыштың негелдезин ёзугаар шаңнал-макталды алганнар.

Совхозтуң дирекциязы малчыннарның ажылдаар болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле чогуур хемчеглерни ап турар. Бо хүннерге чедир малчын кодааннарының 80 хуузу электрижиттинген, 18 кыштагда чаа бажыңнарны туткан. Хеп чуурундан эгелээш телевизор көөрүнге чедир чаартылгалар көстүп келген. Чоннуң чагай чоруу дээш партияның салган сорулгаларының боттанып турары ол-дур.

Кыш чылыг, улуг хар чок болган. Мал чеминиң курлавыры база мурнуку чылдарда-гызындан хөй болган. Ындыг турбуже чамдык малчыннарның көргүзүү шоолуг эвес болган. Чижээлээрге, Х. Лыкаа, Н. Дажы, У. Бады оларның чүс баш хойга онаашты доруктурган хураганнары чеден бээни четпээн. Манаа малчыннар боттары буруулуг дээрзин демдеглээри чугула. Ынчалзажок чамдык хойларның кызыраанынга, ара салганында малчыннар-биле кады мал ажылының тускай эртемниглери база буруулуг. Олар ылаңгыя тарып боозадылганы шынар чок чорутканнар. Чамдык кодааннарга хуу кошкарлар база турган. Эвээш хураган алган малчыннарның хойларының деңнели хирелиг, чайын эки семиртпээн турганын айтыр херек.

Күрүнеге дужааган малдың шынары чавыс болуп турар. Бирги кварталда дужааган шээр малдың 65 хуузу аргазы бир хойнуң деңзизи 20 килограмм 400 грамм болган. Мал бажын өстүреринге мыңдыг байдал улуг доктар болуп турар. Ону катаптавас херек.

Совхозтуң малының саны чыл келген тудум эвээжеп турар. Бүгү чүзүн малдың саны 1956 чылда турганындан 14,8 муң баш кызырылган. Ол дээрге, бир совхозтуң малы-дыр. 1956 чылда 231 бызаа алдынган болза, 1985 чылда 150-ни алган. Хураган саны база эвээжеп турар. Ынчангаш, мал бажын өстүрер талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыры чугула.

Он ийиги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин боттандырарынга бирги кварталдың түңнели улуг салдарлыг болуру чугаажок. А түңнел, чамдык четпестер бар-даа болза, чүгээр болган. Ам квартал санында ындыг көргүзүглерни чедип алыры чугула. Чүгле ынчан дүргедээшкиниң чедип ап, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседип шыдаар бис. Ол дээш ажылдаар апаар.

Э. НАМЗАЛ.

АГРОТЕХНИКАНЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИНГЕ ДҮҮШТҮР

Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарының механизаторлары он ийиги беш чылдың баштайгы чылының часкы хову ажылдарын кидин түлүк чорудa берген. Тараа культураларын нинтизи-биле 12 муң 433 га шөлге тарыыр планныг. Бо хүннерде ажыл-агыйларның трактор-хову бригадалары черни чарар болгаш шык базырар ажылдарны чорудуп турар. Бригадалар төптеринде часкы кампанияга киржир техниканы, көдээ ажыл-агыйның кожуг машиналарын болгаш өске-даа дерилгелерни мөөңнээн. Ылаңгыя «Большевик», «Искра», «Чыраа-Бажы» совхозтарының трактор-хову бригадаларының төптерин таарымчалыг кылдыр дерээн. Нинтиниң чурттаглга черлери, кызыл-булуңнар, столоваялар арыг-силиг байдалда. Тараажыларның часкы хову ажылдарын кыска хуусаада шынарлыг чорударынче сорук киирип турар плакаттары, лозуңнары база механизатор бүрүзүнүң планныг онаалдаларының чижек-хемчээлин бижээш аскан.

«Тыва», «Чыраа-Бажы» совхозтарының тарылга шөлдеринге органиктиг чемишчидилгени чашкан. Өскелеринге тускай график ёзугаар чажып турар. Органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни шөлдерниң технологтуг карталарын барымдаалап чажар болза, чаагай дүжүттү өстүрерин-ге магадылал бар.

Районнуң «Хөндергей» совхозу бо чылдың часкы хову ажылдарының кампаниязында тараа культураларын 800 га, ноганы 5 га, картофельди 120 га черге тарыыр планныг. Шык базырар, чер андарар, тараа чаштырар механизаторлар хову бригадаларында чеде берген. Оларның чурттаар оран-савазын чугайлааш, шаланың дозулааш. Нинтинзи чемненилге черин организастаан.

— Ажылга хамаарылганы, ажыл-ишчи турушту эде тургузары үениң кол негелдези апарганын бистиң бригаданың механизаторлары бедик-биле медереп билип турар. Механизатор бүрүзүнүң сеткил-хөөнү эки. Ынчангаш шык базырыышкынын, чаштырылганы чогуур хуусаазында доозарынга бүзүрелдиг бис — деп, трактор-хову бригадазының бригадири, совхозта чээрби ажыг чыл ажылдаан хоочун тараажы Ч. С. Ондар чугаалаар. Ооң удурткан механизаторлары бо чылын бир гектардан-на 10 центнер дүжүттү ажаап алырын социалистиг хүлээлгезинге айыткаалар.

Ук ажыл-агый 120 га черге картофельди тарыыр. Мурнуку чылдарда картофельдиң үрезинни суггат чок ховуга олуртуп каарлар. Чайгы үеде ону болбаазырадыр ажылдарны чорутпас, чашпаның аштавас. Дорту-биле чугаалаарга, үрезинни черге хөмгеш, күзүн ажаар чаңчылдыг турганнар. Ынчангаш чаашкынныг чылда күскү дүжүттү чайгаар үнгениниң шаа-биле ажаап алыр, каан чылдарда куруг-даа болгулаар. Ындыг байдалдар турда, үрезин курлавырының дугайында чугаалаан-даа ажыы чок. Ол бөгүнүң түңнелдери ажыл-агыйга карылгалыг болур. Чазын ырак-узак черлерден улуг өртек-хөреңгиниң чарыгдап турган, үрезин сураглаар ужурга таваржыр. Амгы байдал база ындыг.

— Ук ажыл-агыйга 200 тонна хире картофель үрезини хереглеттинип турар. Ону кожавыс — Хакас автономнуг областың Аскиз районундан садып алыр дугуржулганы кылган бис — деп, районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының улуг агроному С. Н. Болдохонов чугаалады.

«Хөндергей» совхоз бо чазын картофель үрезинин Сарыг-Алаакка тарыырын шиитпирлээн. Ол черни шаанда хол-биле суггарып турган. Оон буга-сумуннарын казып аштаарының ажылдарын чорударын ук ажыл-агый шиитпирлээн. Сарыг-Алаакка суггарылга бугаларын тургускаш, анаа тараан картофельдиң өзүмнерин чайгы үеде ажаар болза, келир күзүн чаагай дүжүттү ап болуруңга идегел бар. Анаа чүгле ажыл-агыйжы чорук негеттинер.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырының механизаторлары Улуг-Ховуда турлаглаан. Механизаторларның чурттаар чери, кызыл-булуң, столовая арыг-силиг байдалда.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп стендиде бригаданың кылыр ажылдарының планын, механизатор бүрүзүнүң хууда социалистиг хүлээлгезин, ооң негелдезин бижээн.

— Бистиң трактор-хову бригадавыс бо чазын 1460 га черге тараа культураларын чажар. Шык базырыышкынын апрельдиң 7-ден эгелеливис. Час соок болганындан ону кезек када соксаттывыс. Ам чылыг хүннер дүжүп, чер эрирге, ону катап чорудa бердивис. Хоочун механизаторувус Конзаң-оол Монгуш, аныяктар Алдын-оол Соян, Андрей Монгуш олар ээлчег үлүүн үргүлчү ажыр күүседип турар. Хүлээлгевисти ажыл-херек кырынга күүседириниң барымдаазы бар — деп, бригадир Владимир Монгуш тайылбырлады.

Хову, шөлдүн беримчээзин четче алыр дээш ажылдап турар механизаторлар ажыл-ишчи сеткил-хөөннүг.

М. ОНДАР.

Ажыктыг куш-ажыл болгаш кадык-чаагай амыдырал дээш

КАЖАН ЭДЕ ТУРГУСТУНГАН ТУРАРЫЛ?

Кижилерниң амыдыралының долу, солун, байлак болуру хостуг үеним шын организастаанындан хамаарыжыр. Бо ажылга культура албан черлеринің киржилгези улуг. Культура-массалыг ажылдарның эстетиктиг дээштиин, кижизидикчи ужур-уткалыын, орта янзы-бүрү мергежилдиң, назы-харның кижилериниң сонуургалдыг киришкен турарын чедип алганы-биле клуб ажылдакчыларынга үнелелди берип болур. Ылаңгыя көдээ клубтар ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургузуп, чаа арга-хевирлерни ажыглап, чстаадыкчы ёзу-биле ажылдаар болза, хөй-ле ажылдарны кылып шыдаптар ийик.

Хадың суурда клуб канчаар ажылдап турарыл? Үениң негелдези-биле ол эде тургуступ, шүглүүп көрген бе? Чоннуң хостуг үезин ында канчаар организастап турарыл?

Культура бажыңының директору Т. Г. Шишигина — совхозта комсомол организациязының секретары, а уран чүүл удуртукчузу Л. П. Мушкина — херээженнер чөвүлелиниң даргазы. Бирээзи экономист, өскези — бухгалтер эртемниг. Кайызы-даа ур ажылдаваан. Кол ажылы биле хөй-иниги даалгазы чаңгыс углуг — кижизидилге: аныяктарның, херээженнерниң күш-ажылчы, хөй-иниги идепкейин көдүрери, оларның дыштанылгазын организастаары. Олар — суурның бүгү амыдыралының шапкын тевиинге турар ужурлуг кижилер.

Дыштанылганың төвү болур клубтуң иштяки, даштыкы дерилгезин чоокта чаартпаан. Тускай материалдар-биле хандырбаанындан булуңнар, самбыралар дериттинмээн деп таайылбырлап турар. Капитал септелге чоруттунмаанындан дээвирлер дамдылап турар. Борта хөгжүм хереселдерин, хепти шыгжаар аргажок. Эрги баяндан өске хөгжүм хереселдери-даа чок.

Эрткен чылдың, бо чылдың планиарын кыдыраашта холбиле бижээн. Беш-алды хемчеглер-биле ажылды кызыгаарлап болбас болгай. Түберкулёз дугайында беседа, дыштанылга кежээзи деэш колдуу үүрмек ажылдарчы планнаан. Чоокта кандыг солун ажылдар кылып чорутунганыл деп айтырыгга клуб ажылдакчылары чаңгыс ынбиле Март 8-те болган концертти сактып чугааладылар. Эрткен чайын болган «Аваам, ачам, мен—спортчу өг-бүле бис» деп кежээ солун эрткен. «Хозяюшка» клубту ажыткандаа болза, оон ажылы чүгле бир удаа чем делгелгези-биле соксаан. Бөрт бижар, аргыыр кижилерни чыып, бөлүүм ажыдарын кыыткан, ол базала бүтпээн. Сонуургал аайыбиле каттыжыышкыннар тургустунмаан. Алап турары он бөлүүмнүң кайызы-даа доктаамал ажылдаваан. Шаптыланган хемчеглер-биле кызыгаарланыл бот-оожургалдыг болурга, экижишкин турбазы биллингир. Лекция, беседа-даа, ноомчулга конференцияларыда эртпээн.

Бөлүүмнерниң удуртукчуларынга башкылар, специалистер, хоочуннар деэш кымнаа шилип ап болур. Тачы бөлүүмүн Л. П. Шишигина боду чорудуп турар. Көдээ черге хореограф айтырыы берге болбайн аан. Школага танцылап турганын ол сактып өөредип турар. Бөлүүмнер ажылы, лекция пропагандазы кошкак дээрзин ажылдакчылар боттары база демдегледилер. Шыдыраа, шашкы эккеп каарга, кым-даа дегбес деп турар. Ону удуртур кижилер кымнарыл? Ыры-хөгжүм ансамбли чүгле дыштанылга кежээлериге ойнаар. А ол кежээлер орай эгелээр, аныяктар он шакта кээп чыглыр. Борта кым буруулугул? Клуб ажылынга дилеп тывыышкыннар чокта, хөй-ининиң күжүнге даянмаска, эки түңнел чедип алыры берге. Суурның аныяктары боттарының идепкейлиг чоруу-биле солун дыштанылганы чедип ап болур. Ансамбльде киржип турар идепкейлиг оолдарыны деткинри чугула.

— Ансамбльдиң репертуары кандыгыл?

— Та, харын, боттары-ла ойнап турарлар. «Хадың» деп тыва ыр ырлажып турарлар боор.

— Тос чүс ажыг чурттакчылыг суурда он беш харга чедир үш чүс, он беш-он тос хар аразында ийи чүс кижи бар-дыр? Аныяктар клубуя ажыдарының аргаларын өөренип көргеи силер бе? Школачыларның дыштанылгазын канчаар организастап турарыл?

— Кым кээр боор. Мооң мурнунда солун турган дээр, ам оларны чыыры безин берге. Канчаар ажылдаарыи-даа орта билбес-тир бис. Биске дуза херек. Республика төвүнден бир кижи бичии када биске кире дүшкеш барган. Көскү дуза чедирбээн. Аныяктарны сонуургадыр ажыл тывылбас-тыр.

— Оларның сонуургалын айтырдыңар бе?

— Аныяк өг-бүле клубуң ажыдарын, үжен хар ашкынарга тускай клубту тургузарын сүмелеп турар.

— Чүү шаптыктап турарыл? Харыы чок.

— Хөйүң ыры бар бе?

— Үделге чокка ыры өөренип турар бис. Шупту чыглып кээривиске безин он ажыг кижи болган бис. Баянист чок.

— Жанрлар сайгыралы кандыгыл?

— Шии бөлүүмү-даа, ыры ансамбльдары-даа тургустучмаан. Ийи-чаңгыс ыраажылаарывыс бар. Мал эмчизи А. Мушкина, электрик В. Агеев, ВИА-да тудугжу С. Оюн. Ооржак Кайгал-оол хөгжүм хереселинге ойнаар, оглу Макар сыгыртыр.

— Кандыг херексел ирги?

— Хылдыг. Адын билбес мен.

— Улуг улуска биллиард залы бар бе? Тыва оюннар иептергей бе?

— Клубта кандыг-даа зал чок. Школада спорт залынга волейболдаар ол-ла.

Аныяктарның, өске-даа категорияның кижилериниң сонуургалынга дүүштүр ажылдаар дээн оралдажыышкыннар көзүлбейн турар. Бүдүрүлгелерде фестивальдың ажыдыышкыны-даа болбаан. Чоннуң чурттап турар черининң аайы-биле хөй талалыг ажылларны чорударынга улуг салдарлыг агитквартираларны мында тургуспаан.

Районуң Культура бажыңында, хадыңчыларның кожазы Аржаан суурда чаа каттыжыышкыннар, клубтар ажыттынып, чоннуң хостуг үезин организастаарының чаа хевирлери көстүп турар. Оон чүге барып өөренип болбазыл? Ферманың кызыл-булуңунгада, МТМ-ге-даа барып, солун кежээлерни, мурнакчылар-биле ужуражыышкынарны чүге эрттирип болбазыл? Агитбригаданың үүгүшкүннерни организастаары берге бе? Часкы хову ажылдарынга белеткелге культура ажылдакчылары база идепкейлиг киржир үлээлелиглер. Бо талазы-биле дуржулга-даа бар. Амыдырал-биле харылзааның быжыглаарын чедип албайн турар.

Совхозтуң парткому, дирекция кадрларны белеткээр, ажылга быжыглаар, олардан негелдени күштелдирер талазы-биле ажылды холга алыр ужурлуг. Ажылды мөөңнээр-биле культура-спорт комплекстерни тургузарыңче кижээнгей салырын үе негеп турар. Стипендиаттарны белеткээри чугула. Амгы үеде суурдан чаңгыс библиотекарь өөренип турар.

Материал-техниктиг бааза, кадрлар, харыысалга дээн чергелиг өзек айтырыгларны шинтпирлежири негеттинип турар. Шөлээн олурар чорукбиле эде тургустунуушкун эптеш чок. Бүгү тала-биле ажылдаары «Хадың» совхозтуң удуртукчуларындан, хөй-иниги организацияларындан шыңгыызы-биле негеттинип турар. Шынап-ла кажан эде тургустуиган турарыл?

А. ХОВАЛЫГ.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ДИНАМОЖУЛАР БИРГИ ЧЕРДЕ

Бокс — спорттуң база бир онзагай болгаи массалыг хевирлериниң бирээзи. Республиканың чамдык хоорай, суурларында болгаш спорт иинтилеллеринде ону сайзыradыр талазы-биле ажылдар сөөлгү үеде көскү апар чыдар. Тес-Хемниң Самагалдайда, Улуг-Хемниң Ак-Туругда, Ак-Довуракта болгаш Кызылда бокс секциялары доктаамал ажылдап, оон чаа-чаа аныяк спортчулар илереп турар апарган.

Бокска спорт иинтилелдериниң аразынга команда болгаш хууда бирги черлер дээш ажык маргыдаа Кызылда «Херел» спорт залынга үш хүн үргүлчүлээш, доозулган. Анаа аңгы-аңгы командалардан 70 ажыг спортчулар шаңналдыг черлер дээш күжүн, арга-дуржулгазын шенешкенер.

48 килограмм чедир дециилиг спортчуларның саны бо удаада хөй болган. Оон таңнелинде ринтиге «тулчуушкуннар» чидиг байдалга эрткени солун. Маңаа «Урожай» спорт иинтилелиниң төлээзи, аныяк боксёр Орлан Маадыр-оол кымга-даа аштырбайн, арыг тиилелгени чедип алган. Спартакчы Николай Шавыраа (51 кг) бо маргылдаага багай эвес белеткелдиин көргүзүп, 1985 чылда республика чемпиону атты чедип алган.

«Спартак» иинтилелиниң дуржулгалыг боксёрларының бирээзи, спорт мастериже кандидат Орлан Оюн (51 кг) түңнел оюнда «Урожайның» төлээзи Анатолий Данзырыга тиилелгени алыскан.

57 килограмм чедир дециилиг спортчуларның аразынга бирги чер дээш «тулчуушкун» көрүштүг, солун эрткен. Маңаа спартакчы Эрес Яндаа биле «Урожайның» боксеру Александр Иргит олар ринтиге ужурашкан. Маңаа Э. Яндаа кашпагай чоруун көргүзүп, удурланыкчызын үрдаа болбаанда дүжүп бээринче албадапкан.

Динаможу Михаил Усманов биле спартакчы Николай Араға олар бирги шаңнал дээш барык сөөлгү күжүнге чедир тулушканнар. Маңаа Усманов сан талазы-биле мурнай бергеш, тиилелгени чедип алган.

63,5 килограмм чедир дециилиг боксёрларның аразынга «Урожайның» төлээзи Александр Даргат бирги черни эзлээн. Түңнел ужуражылгада ол спартакчы Владимир Чалзыпты тиилеп алган.

«Трудовые резервы» иинтилелиниң спортчуларындан Дмитрий Дыбажык (67 кг) бо маргылдаага база бирги черни эзлээн.

Республиканың тос дакпыр чемпиону, РСФСР-ниң улустарының VIII чайгы спартакиадазының киржикчизи, спорт мастериже кандидат хоорай боксёр Март-оол Кыргыс ринтиже үнүп келген. Оон удурланыкчызы аныяк спортчу, динаможу Мерген Очур-оол. Мерген күш-дамыр талазы-биле Кыргыстан шоолуг ылгалбас-даа болза, шинчеңгир, дурту шилгедек. Оюнуң баштайгы чартыынга олар кайызы-даа сан талазыбиле деңге чоруп турза-даа, Кыргыс сөөлгү минуталарда шинтпирлиг халдаашкынны кылгаш, артык санныг болуп, тиилелгени чедип алган. Ынчангаш М. Кыргыс ам республиканың он дакпыр чемпиону болган. Ринг кырынга бодунуң сөөлгү ужуражылгазын ол ынчаар дооскаш, ам тренер ажылынче шилчээн.

Динаможулар Виталий Бартна-Сады, хоочун боксёр Сергей Чадамба, Николай Ом болгаш Борис Степанов олар база боттарының деңзилеринге тус-тузунда тиилелгени чедип алгаш, республика чемпионнары атка төлептир болганнар.

Команда талазы-биле динаможулар бирги черни эзлээш, республиканың спорт комитединиң шилчиир кубогун болгаш вымпелди чаалап алганнар.

В. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: ринтиге маргылдаа; «Динамо» спорт иинтилелиниң командазының капитаны С. Чадамба шаңналды ап тур.

Авторуңуң фотолары.

«Шынга» харыы

ХЕМЧЕГ АЛДЫНГАН

Алгы заводуның ажылынга хамаарышкай «Бракты кым болдурганыл?», «Удуртукчулар үдегер көргүспээнде» деп өгелиг материалга харыыны редакция СЭКП Кызыл хоорайкомундан алган.

Продукцияның шынарыч өскижидер талазы-биле лабораторияны тургусканын, «Росалпромдан» дуза чедирери-биле специалист чедип келгенин харыыда айткан. Технологтуг чурумну чаартып, оны контрольдаарын күштелдиргеи. Шынарны экижидериниң хемчеглери ажылдап кылдынган.

Директор Ю. П. Черкунов коллектив хуралынга четпестерин эдип алырын аазаан. Хоорайның улусчу контроль комитединге оон адрезинге чемелээшкинигерни чөптүг деп көрген болгаш оны эдип алыры чугула дээрзин айткан деп, СЭКП хооркомунуң үлетпүр-транспорт килдизининң өргелекчизи В. Сидеев дыңнаткан.

ХЫНАЛДА КҮШТЕЛИР

Бо чылдың март 14-те «Шынга» «Арага дажыкчыларын амдажыпас» деп эгелиг чүүл үнген. Анда Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң Чөөн-Хемчиктеи транспорт будуруазининң чолаачыларын база шүгүмчүлээн. Ук чүүлге хамаарыштыр харыыны улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы Д. С. Куулар чоруткан. Ында дыңнадыр турары болза:

«Рейд киржикчилериниң материалында фактыларны хынаан бис, Ак-Довурак—Абаза аразынга бараан сөөртүп чораш, арага садып, чурум үрээн чолаачыларга хамаарыштыр хемчегни алган бис. Эзиртир суксуунну бээр сөөртүрүн болдурганы дээш чолаачы А. Монгуштуң машина муиар эргезин казаан, ол ам слесарлап турар, а А. Сатты 100 рубльге торгаан.

Солуунуң шүгүмчүлелиниге хамаарыштыр чолаачылар аразынга кижизидилге ажылын чорудуп, моон сонгаар ындыг фактыларны катаптавазының хемчеглерин алган бис. Ол шыкаш оруктарга хыналдаларны күштелдирер талазы-биле хемчеглер база ажылдап кылдынган».

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ БОЛУР

Арга-арыга, хөөү-шөлдерге чазын от-биле ооаарымчалыг болза чогуур. Чамдык кижилериң серемчилел чогундан, бисти долгандыр турар бойдустуң өртке таваржып турары харааданчыг.

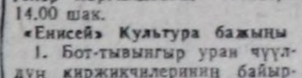
Ол ылаңгыя чазын айыылдыг. Сигеи шөлүүң эрги сигении өрттедип турда, хат хаданыидан от чанында аргарыгже дамчып болур. Чамдык малчыннар хой дүгү дырап, чулар дээш хараганны өрттедиптер таварылгалар бар.

Хараган дугайын чугаалап турар болганымда, аңаа хамаарыштыр каш сөс. Опу — мыйгак-хараган, хола-хараган, кыыл-хараган деп бөлүктээр болгай бис. Хараганны ногаан үнүш кылдыр кудумчуларга, бажыңнар девискээринге олуртуп турар. Чазын чечектелип турда, чылы кончуг чаагай болур, ынчангаш, арылар, хөвараннар оон ыраак, аңаа чыглыр. Шаттарның чадаң хараганнары хар улуг кыжын бода малга ээи чемиш болуп турар. Даглыг черииң чараш хараганнарының будуу, чечээ шээр малга хоолулуг чем. Хараган дөзүнүң иринділиг чемиштидилгелиг кара хөрзүнүн огородка, чечек тарып олуртур черге теп алыр. Оон-биле кады тараа, сиген, огород шөлдерииің хараганнарын сөөгерде, арык-бугга унундааларын арттырып кагза эки. Чүге дизе ол гнырыш хараганнарга хоралыг курттар, сээктер узуткаар куштар уялаар, дүнээр. Хараган өрттедир чоруктарны болдурбас болза эки.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Белдир-Кежиинде сиген шөлдериниң эрги сиген, чашпаныи өрттедип турары шын эвес деп бодаар мен. Черле ынчаш долгандыр турар бойдуска камгыг болуру чугула.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

АПРЕЛЬ 30-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 8.45 — Мультфильмнер: «Аяскыстың чечектери». «Эх, сени-даа, ух, сени-даа, оо, сени-даа!». 9.05 — «Чедишкин». Уран-чечен фильм. 10.35 — «Аян-чорукчулар клубу». 11.35 — 11.40 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Онза сан». Тайбының Совет фондузунуң дугайында док. фильм. 15.00 — Тележурнал. 16.00 — Бүгүдеге стадион. 16.30 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 17.00 — Улустуң хөгжүм хереселдериниң оюн көргүзүү. Владивостоктан дамчыдылга. 17.30 — «...Он алды болгаш оон улуг назы». 18.15 — Амгы үениң делегейи болгаш ажылчын шимчээшкини. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дүргедээшкин». Хөмүр-даштыг казып болгаш сөөртүп турда чидириглери канчап болдурбазыл (Кузбасс). 19.30 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Магистраль». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Телекөрүкчүнүң спутниги. 22.05 — «Совет уран чүүлдүң арыннары. Литература болгаш театр». Он сериялыг док. фильм. 10-гу фильм. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. Ыраккы Чөөн чүктүң бойдузу. 9.05; 12.40 — Немец дылл 10.05 — Совет чурулга уран чүүлү. «Бистиң күш-ажылывыс — ат-алдарының херээ». 10.35; 11.40 — Төөгү. 9 класс. ССРЭ-ге культура революциязы. 11.05 — «Бөлүүн — нарын шынар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — В. И. Лебедев-Кумачының шүлүктери болгаш ырлары. 13.10 — «Билиг — күш». Тележурнал. 13.40 — «Базын ор, Май Бирн!». Май Бирниң 100 чылынга байырлалдыг дамчыдылга. 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Урутларга фильм. «Өөнүктер кадыг-бергеге билчир». 18.40 — Кызыл хоорайның № 37 уруглар садыиың концерти. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Программада: «Тайбың! Күш-ажыл! Май!». Май Бирге тураскаатқан байырлалдыг үндүрүлге. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Кым болурул?». Мультфильм. 20.15 — Ритмиг гимнастика. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 22.40 — 00.00 — «Фестивальдар... конкурстар... Концерттер...».

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЖАН, КАЯА ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

МАЙ 1-ДЕ

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

1. Цыган фольклорнуң «Чергеи» бөлүүнүң концерти. Эгелээри 17—20 шак.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгы

1. Чайгы сезонуңуң ажыттынарының спортчу байырлалының ажылымышкыны. Эгелээри 13 шак.

2. «Хүреш» стадионга — «Шынның» шаңналы дээш мөгелер маргылдаазы. Эгелээри 14.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

1. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилериниң байырлыг концерти. Эгелээри 15.00 шак.

2. Дискотека — «Найыралдың, күш-ажылдың ырылары» — 19.30 шак.

«Колос» Культура бажыңы

1. Ровно хоорайның уругларының чуруктарының делгелгезиниң ажыттынары. 14.00 шак.

2. «Ахы-дуңмалышкы республикалар болгаш культуралар». Эгелээри 19.00 шак.

МАЙ 2-ДЕ

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгы

1. № 14 школаның агитбригадазының көргүзүү 12.00 шак.

2. А. С. Пушкинниң тоолдарының байырлалы 13.00 шак.

3. «А-дан Я чедир этикет» 19.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

1. Асфальт кырынга уруглар чуруктарының конкурузу 11.00 шак.

2. Таныш аттарывыс — дискотека 19.30 шак.

«Колос» Культура бажыңы

1. Хоорайның культура килдизининң агитбригадазының көргүзүү 13.00 шак.

2. Кызыл болгаш Ровно хоорайларның уругларының чурук школаларының өөренирилериниң делгелгези 12.30 шак.

3. Дискотека 19.00 шак.

«Полиграфист» Культура бажыңы

1. Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу Т. Е. Левертовская, ыяш чазакчызы А. Кагай-оол-биле ужуражылга 18.00 шак.

2. «Таныш аттар» — дискотека 18.00 шак.

№ 3 АТБ-ниң кызыл-булуңу

«Енисей» КБ-ниң ырыганы студияларының концерти 14.00 шак.

Даараныла фабриказының клуву

Аныяктарның дыштанылга кежээзи 19.00 шак.

Пассажир АТБ-зиниң клуву

«Тайбың, күш-ажыл, май!». Аныяктар кежээзи. 18.00 шак.

Алдан маадыр атты музей

«Байырлал хүннеринде: «Искра» болгаш ооң ажылдакчылары». Тема аайы-биле делгиирлер, чуруктар көргүзүү. (Байырлал хүннеринде)

МАЙ 3-ТЕ

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгы

1. Маргылдаалар, уруглар хоорайжыгажынга оюн-тоглаа. 12.00 шак.

2. Радиоконцерт — «Амгы үеним аныяктары болгаш ритмнер» 13.00 шак.

3. Фонтан чанынга үрер хөгжүм ойнаар 14.00 шак.

4. Танцы конкурузу 17.00 шак.

5. Дыштанылга кежээзи 19.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

1. «Звездочка» клувунуң кичээли 10.00 шак.

2. «Хозяюшка» клувунуң кичээли 15.00 шак.

3. Конкурс-кежээ — «Че-ве, уруглар!». 17.00 шак.

«Колос» Культура бажыңы

1. «Арага ишпези — амыдыралдың негелдези». «Арага болгаш уруглар». 14.00 шак.

2. Дыштанылга кежээзи 19 шак.

«Полиграфист» Культура бажыңы

Хоорайның культура килдизининң агитбригадазының көргүзүү. Дискотека 18.00 шак.

Даараныла фабриказының клуву

Аныяктарның дыштанылга кежээзи 18.00 шак.

Пассажир АТП-зиниң клуву

Аныяктарның дыштанылга кежээзи 18.00 шак.

«Тыва тудуг» трестиң клуву

Аныяктарның дыштанылга кежээзи 19.00 шак.

Парктың «Хүреш» стадиону

1. Баскетболга блиц-маргылдаа 11.00 шак.

3. Футболга хоорай кубогу дээш маргылдаа 14.00 шак.

2. Волейболга блиц-турнир. 19.00 шак.

МАЙ 4-ТЕ

Хөгжүм-шии театры

Тыва хөгжүм-шии театрының 50 чылынга тураскаатқан хөй-иниги хуралы 14.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

1. «Хозяюшка» клубтуң кичээли 12.00 шак.

2. «Журналист» клубтуң кичээли 19.00 шак.

«Колос» Культура бажыңы

1. Ровно болгаш Кызыл хоорайларның уругларының чурук делгелгезининң хаашкыны 13.30 шак.

2. Дискотека 19.00 шак.

«Тыва тудуг» трестиң клуву

Аныяктарның дыштанылга кежээзи 19.00 шак.

Парктың «Хүреш» стадиону

Волейболга блиц маргылдаа 11.00 шак.

Совет Тыванның 5 чылы аттыг стадион

Футболга хоорай кубогу дээш маргылдаа 14.00 шак.

МАЙ 6-ДА

«Енисей» Культура бажыңы

1. «Баянист» бөлүүмнүң кичээли 15.00 шак.

2. Танцы студиязының кичээли 15.30 шак.

3. «Хозяюшка» клубтуң кичээли 18.00 шак.

4. «Аэробика» клубтуң кичээли 19.00 шак.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгы

МАЙ 7-ДЕ

1. «Ном байырлалы». Чуковский аттыг библиотеканың ажылдакчылары-биле «Уруглар хоорайжыгажынга» ужуражылга 12.00 шак.

2. Радио болгаш парлалга хүнүнге тураскаатқан улустуң селгүүстээшкини. Программада — солуннар, радио, телевидение ажылдакчылары-биле ужуражыышкыннар, телевидениеиниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң концерти, ном базаары 14.00 шак.

3. «Тываның аныяк чурукчулары». Делгелгениң ажыдыышкыны 17.00 шак.

4. Дыштанылга кежээзи 19.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

Радио хүнүнге тураскаатқан делгелге 10.00 шак.

МАЙ 9-ТА

Хөгжүм-шии театры

Р. Погодин. «Синяя ворона». Шии 12.00 шак.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгы

1. Литература - музыкалыг байырлал. Дайын киржикчилери-биле ужуражылга. 12.00 шак.

2. № 14 школаның өөренирилериниң концерти. 13.00 шак.

3. Тиилелге хүнүн алдарлыткан аныяктар кежээзи. 19.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

«Тиилелгеиин ырылары». Дискотека. 19.00 шак.

«Колос» Культура бажыңы

Кызылдың ураи чүүл училищезиниң сургуулдарының болгаш башкыларының концерти 18.00 шак.

Пассажир АТБ-зиниң клуву

Дайын киржикчилери-биле ужуражылга 16.00 шак.

«Тыва тудуг» трестиң клуву

Аныяктар кежээзи. 19.00 шак.

«Хүреш» стадион

«Тываның аныяктары» солуунуң шаңналы дээш чиик атлетикага эстафета 11.00 шак.

Совет Тыванның 5 чылы аттыг стадион

«Динамо», «Спартак» командаларының футболга эш-хүүзүнүң ужуражыышкыны

МАЙ 10-ДА

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгы

1. Ногаан театрга филармониянның лекторлар бөлүүнүң көргүзүү.

2. Хоорайның ыры болгаш танцы ансамбliниң концерти

3. Дыштанылга кежээзи. 19.00 шак.

«Енисей» Культура бажыңы

Дискотека.

Даараныла фабриказының клуву

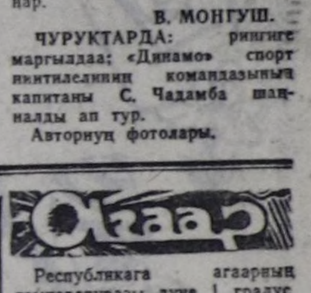
Хөгжүм-шии театрының аныяк артистери-биле ужуражылга кежээзи 18.00 шак.

Пассажир АТБ-зиниң клуву

«Тайбының болгаш күш-ажылдың ырылары». 18.00 шак.

«Тыва тудуг» трестиң клуву

Дыштанылга кежээзи. 19.00 шак.

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскаатқан «Шын» солуунуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазы болур.

Маргылдаа май 1-де «Хүреш» стадионунга эртер.

Бо маргылдаага киржирин күзээн мөгелер хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединге кээп адын бижидер. Дамзыны апрель 30-ге чедир тургузар. Адрези: Интернациональная кудумчузу, бажыр № 1, телефону: 2-29-88.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кина

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Странная история доктора Джекила и мистера Хайда» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.40, «12-й Всемирный» 13.10, 15.00, «Легенда о любви» 17.10, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Всего одна ночь» 14.00, 16.00, 18.00, «Иди и смотри» 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Полевая гвардия Мозжухина» 15.00, 17.30, 19.30 шактарда.

Ойлаар

Республикага агаарның температуразы дүне 1 градус чылыгдан 4 градус чедир соор.

Кызылга булуттаар, дүне бичии дымыралдыр, хүндүс чагбас, соңгу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 2—4 градус соор, хүндүс 9—11 градус чылыр.

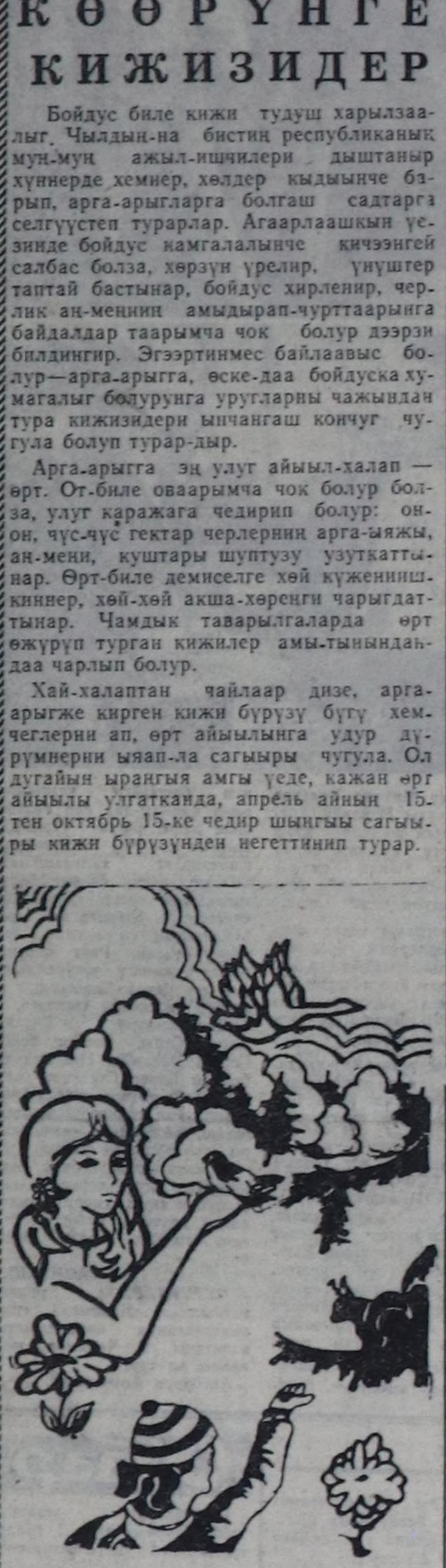
Арга-арыгны камгалаары—шуптувустуң херээвис. ТАЙГАГА ОТ-БИЛЕ ОВААРЫМЧАЛЫГ БОЛУҢАР!

ХУМАГАЛАП КӨӨРҮНГЕ КИЖИЗИДЕР

Бойдус биле кижи тудуш харылзаалыг. Чылдын-на бистиң республиканың мун-муң ажыл-ишчилери дыштанып хүннерде хемнер, хөлдер кыдыынче бзрып, арга-арыгларга болгаш садтарга селгүүстеп тураралар. Агаарлаашкын үезинде бойдус камгалалынче кичээнгей салбас болза, хөрзүн үрелир, үнүштер таптай бастынар, бойдус хирленир, черлик ан-меннин амыдырап-чурттаарынга байдалдар таарымча чок болур дээрзи билдингир. Эгээртинмес байлаавыс болур—арга-арыгга, өске-даа бойдуска хумагалыг болурунга ургларны чажыдан тура кижизидери ынчангаш кончуг чугула болуп турар-дыр.

Арга-арыгга эң улуг айыл-халап — өрт. От-биле оваарымча чок болур болза, улуг каражага чедирип болур: онон, чүс-чүс гектар черлерниң арга-ыяжы, ан-мени, куштары шуптузу узуткаттынар. Өрт-биле демиселге хөй күженишкиннер, хөй-хөй акша-хөренги чарыгдатынар. Чамдык таварылгаларда өрт өжүрүп турган кижилер амы-тынындаңдаа чарлып болур.

Хай-халаптан чайлаар дизе, арга-арыгже кирген кижи бүрүзү бүгү хемчеглерни ап, өрт айыылынга удур дүрүмнерни ыяап-ла сагыры чугула. Ол дугайын ыраңгыя амгы үеде, кажан өрт айыылы улгатканда, апрель айның 15-тен октябрь 15-ке чедир шыгыы сагыры кижи бүрүзүнден негеттинип турар.

БАЙЛААВЫСТЫ КАМГАЛААРЫНГА ДУЗАЛААР

Пионерлер болгаш школачылар, комсомолчулар болгаш аныяктар! Арга-арыгга чорааш, от-биле оваарымчалыг болунар, от салбанар, одаг кывыспанар. Өске-даа эштеринер от тудуп алгаш чораан болза, ону дораан соксадынар.

Арга-арыг участоктарын шефке алынар, өрт хып болур, изиг, кургаг болгаш хаттыг үелерде ногаан хайгыылчыларның дежурныйлаашкынын организастанар.

Бистиң долгандыр арга-арыг, тарып олурткан ыяштар хөй болган тудум-на, агаар база арыг болур. Арга-арыг, өнүктеривис—ында чурттап турар дириг амытаннар болгаш куштар өрттен кырлып өлбезин дээш серемчилелдиг чоруктуу күштелдиринер.

Кайы-бир черде өрт эгелеп турарын эскерип кагзынарза, ону өжүрениң хемчеглерин дораан алынар. Оон эң-не бөдүүн аргазы—отту элезин-биле өжүр каары, будуктар-биле өжүр кагары. Ол өрттүң дугайын ыяш ажыл-агыйынче, лесничествоже, көдээ Советче, совхозче азы милицияже дарый дыннадынар.

Бойдуска хумагалыг болунар. Ону карак огу дег камгаланар! Арга-арыгны өрттен камгалаарынга силерниң идепкейлиг киржилгенер бойдус байлаач камгалаарынга улуг деткимче болур, ургларр!

ӨРТЭЭ ТУРБАС БАЙЛААВЫС

«Ногаан алдын» дижиривис арга-арыгны, бойдустуң эгээртинмес хайыразын камгалап хайыралаар ужурлуг бис. Арга-арыг кижиниң өртээ турбас байлаа болбушаан, кижиге бараан болуп турар. Оон 20 муң ажыг хевирниң продукциязын бүдүрүп турар. Арга-арыг—ан-меннің турлаа, эм үнүштернің, мөөгүлернің, кат-чимистиң өзер чери.

Арга-арыг — бистиң бөмбүрзээвистин өкпе-чүрээ база болуп турар. Оон бир гектары чылда-ла күгүрзүг ажыг хейден болгаш доозундан 18 миллион кубометр агаарны арыглап турар. Фитонциттер дээр ужугар бүдүмелдерни ылгап үндүрбүшаан, чадаң ыяштар агаарны арыдып, инфекция тарадыкчыларының өзүлдезинге шаптыктап тураралар.

Арга-арыг—чер ажылдакчызының дүжүт дээш демиселинге шынчы болгаш идегелдиг дузалакчы болуп турар.

Арга-арыг—чоннуң байлаа, ону кадагалап өстүрери кижи бүрүзүнүң хереэ, хүлээлгези. Арга-арыг довуракты шуурганны дозар, хөрзүннүң ириирин, сугларның кургап кадарын болдурбас, хеммер сугларының чогуур деннелге турарын хандырар. Арга-арыгның кайгамчык чараш бойдузу чогаадыкчы дилээшкинниң, омак-сергек болгаш кадык-чаагай болурунуң үндезини-дир.

Бистиң республикада арга-ыяшты катап тургузарынче, ону өрттен, хоралакчылардан болгаш аарыглардан камгалаарынче улуг кичээнгейни угландырып турар. Арга-арыгны камгалаар талазыбиле тайылбыр ажылын чорудуп, аңаа хөй-ниитини калбаа-биле киириштирип турар. Ногаан өңнүүвүстүң камгалалынга школа лесничестволарының кежигүннери идепкейлиг киржип турар. Чылдын-на «ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Арга-арыг хоойлузунуң үндезиннерин» сагып турарының дугайында рейдилерни организастап, ол талазы-биле айларны болгаш арга-арыг хүннерин эрттирип турар..

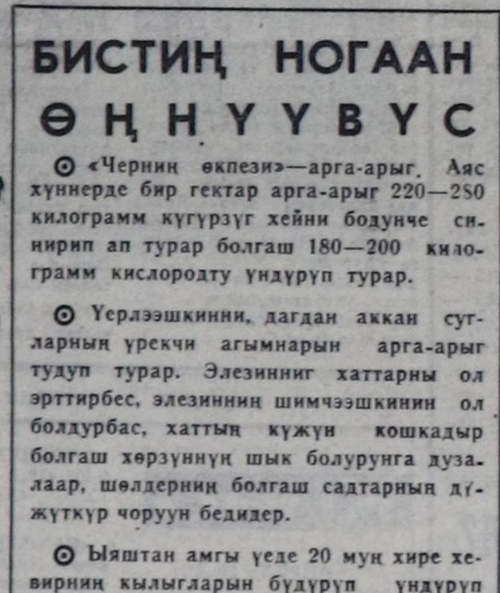
БИСТИҢ НОГААН ӨҢНҮҮВҮС

⊙ «Черниң өкпези»—арга-арыг. Аяс хүннерде бир гектар арга-арыг 220—280 килограмм күгүрзүг хейни бодунче синирип ап турар болгаш 180—200 килограмм кислородту үндүрүп турар.

⊙ Үерлээшкинни, дагдан аккан сугларның үрекчи агымнарын арга-арыг тудуп турар. Элезинниг хаттарны ол эрттирбес, элезинниң шимчээшкинин ол болдурбас, хаттың күжүн кошкадыр болгаш хөрзүннүң шык болурунга дузалаар, шөлдерниң болгаш садтарның дүжүткүр чоруун бедидер.

⊙ Ыяштан амгы үеде 20 муң хире хевирниң кылыгларын бүдүрүп үндүрүп турар.

⊙ Арга-арыг кижиниң амыдыралынга эң чугула чүүл. Долгандыр турар бойдузувустуң бир чарылбас кезээ болур. Ол чокта чер кырынга амыдырал, чурттал турбас. Агаар-даа, хөрзүн-даа, суг-даа, кижиниң чурттал газы-даа арга-арыгдан хамаарылгалыг болгай.

Чаңгыс ыяштан

миллион-миллион серенгини кылып ап, а чаңгыс серенгиден миллион-миллион ыяштар өрттенип болур.

ОЪТ-СИГЕН ӨРТТЕНГЕНДЕ

Уруглар, харын-даа чамдыкта улуг кижилер, эрткен чылгы сигеннии бо-ла өрттеди берген турарын эскерип көөр бис. Чалбыыш өөскүзе-өөскүзе, өске черлерни шыва ап, эрткен чылдарда ногаан оът-сигенниг турган черлерни өрттен кара кылдыр хуулдуруптар. Чамдыкта сиген өрттенгенинден бүгү тайга-даа өрттени бээр таварылгалар тургулаар. Эрткен чылдарның эрги сигеннерни өрттедип турар кижилер эки чүве кылган бис деп шын эвес бодап чоруурлар. Чүге дээрге, хүл—чемнишчидилге болур дижирлер. Ол шын эвес, чүге дээрге, оът-сигенни өрттедирге, хөрзүннүң чемиштиг чүүлдерни эвээжээр, ол үргедеттинер. Ол канчаар болурул?

Өлүгленген оът-сиген ала чайгаар-ла ирип, үлдүрээре бээр болгаш олар органиктиг чемнишчидилгеже шилчий бээр болгай. Ынчан хөрзүннүң химиктиг тургузуу экижиир. Өлүгленген ол оът-сиген черниң хөрзүнүнүң үлдүргей апаарынга дузалаар болгаш олче агаар эки кирер, ынчангаш оон иринрин болдурбас. Ындыг хөрзүн үрелиишкинге белен таварышпас. Чүвениң ужурун билбес одаг кыпсыкчылары хөрзүнде болуп турар өскерилгелерге ынчалдыр шаптык чедирип турарлар-дыр.

Кургаг оът-сигеннии кыпсырының хоралыының дугайын дуржулгалар база бадыткап турар. Өрттенген черниң оът-сигени өрттенмээн черниинге деннээрге озалдап үнер. Ышка алыскан чадаң үнүштер аарып, өлүп турар. Курт-кымыскаактарның болгаш куштарның чиир чеми өрттенип, хоралыг курттарны узуткап турар бистиң өңнүктеривис—доосқаралар, ээремчиктер өрттенип калырлар.

Оът-сиген өрттеткен таварылгаларда селеске, черде болгаш чадаң ыяштарда уя туткан куштар айыылга таваржыр. Тайга эдээ черниң кургаг оът-сигени өрттенгеш, арга-арыгның улуг өртү болуп, ында турлагжаан дириг амытаннарны узуткап чок кылып болур.

Ынчангаш кымга бойдус үнелиг болдур, өрттүң айыылын медереп билип, бо халапты болдурбас дээш баш удур бүгү хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

БИСТИҢ НОГААН ӨҢНҮҮВҮС

⊙ Арга-арыгның гектар бүрүзү хонукта ийи чүс кижиниң, а ыяш бүрүзү—бирийи кижиниң амыдырап-чурттаарын хандырып шыдаар.

⊙ Ыяштарга, чадаң-ыяштарга болгаш оът-сигенге довуракты 72, күгүрлүг газтың 60 хире хуузу дүжүп турар.

⊙ Долгандыр турар чүүлдерге салдар чедирер талазы-биле бир гектар арга-арыг 6—7 гектар далайга болгаш океанга, 3—4 гектар хову, шынаа азы одар-белчиирге, 23—25 гектар чартык куруг ховуга деннежир.

⊙ Бир гектар тарып олурткан ногаан ыяштар кылымал арга-биле алырынга 690 рубль чарыгдаар үш тонна кислородту чылда ортумаа-биле үндүрүп турар.

⊙ Бистиң республикавыстың девискээриниң барык чартык кезиниң чурттакчы бүрүзүнге 30 ажыг гектар кылдыр онаажыр арга-арыглар ээлеп шыпкан.

САКТЫП АЛЫҢАР

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларынга

Кывар-чаар материалдар шыгжаар складтарны арга-арыг иштинге азы оон чоогунга тургуспаңар, ол чорук арга-арыг өрттерин болдуруп болур.

Арга-арыг шөлдерниң дүжүдүн өсүгүреринге эки салдар чедирип турар дээрзин билип алынар.

Ыяш белеткекчилеринге

«ССРЭ-ниң арга-арыгларынга өрт озал-ондаан болдурбазының дүрүмнерин» сагыры— арга-арыгның өрттерден камгалалдыг болур чоруун бедидер.

Ыяш кезип белеткээр черге ажылды эгелээр мурнунда, өрт өжүрер эргежок чугула херекселдер-биле хандырарын удуртукчулардан негенер, кывар-чаар материалдарны кадагалап шыгжаар черлерни дериңер, өрт озал-ондаан болдурбазының дүрүмнерин ында ажылдап турар бүгү кижилерниң сагыырын чедип алынар. Ыяш кезип белеткээр черден чоруп тура, өжүртүнмээн одаг чогун, кывар-чаар материалдарга өске улус, ылангыя бичии уруглар, чедип шыдаазын ылавылап хынаңар.

Анчыларга, балыкчыларга, мөөгүчүлерге, арга-арыгларга дыштанып келген бүгү кижилерге

Арга-арыг—ажылчы чоннуң дыштаныр чери, дыштанылга бажыңнарының, санаторийлернин, турисчи бааза-ларының, пионер лагерьлериниң турар чери. Оттуу оваарымча чок ажыглаары арга-арыгларының улуг девискээринге, ында куштарның уяларын, ан-меннің болгаш арга-арыгның бүгү дириг амытаннарының чурттаар черлерин узуткап, чок кылыр улуг өрттерге чедирер.

Өрттенниичел, чоорту кывар материалдардан кылган хола бөөшкүниерин ажыглаваңар.

Арга иштинге чорааш, от-биле оваарымчалыг болуңар.

Арга-арыгга шил сава аймаан, консерва лаазаларын, бокту арттырбаңар.

Апрель 15-тен октябрь 15-ке чедир

ХОРУГЛУГ ЧҮҮЛДЕР:

— Тайгага янзы-бүрү ажылдар чорудуп турар бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтеринге, кижилерге арга-ыяш ажыл-агыйларының органнарынга бүрүткел болгаш эрттирилге чокка арга-арыгже кирери;

— Арга-ыяш ажыл-агыйының органнарынга бүрүткел чокка экспедицияларны болгаш шинчилел бөлүктерин республиканың бүгү аэропорттарынга хандырары;

— Тожу, Каа-Хем, Эрзин районнарже, Үш-Белдир, Кунгуртуг суурларже аргыжарының билеттерин айыткан районнарда болгаш чурттакчылыг черлерде доктаамал кинр бижидилгези чок азы командировкалап чоруурунуң дугайында документизи чок кижилерге садары.

АВТОТУРИСТЕР ЧҮНҮ БИЛИР УЖУРЛУГУЛ?

Сактып алынар: эң хоралыг газ—машиналарның ыш үнер хоолайларындан үнген углерод окизи (CO) азы угарлыг газ болур. Арга-арыгга, оон чоок-кавызынга автомобиль улуг хораны чедирип турар. Бир тонна бензин кыварга, 60 кг-лограмм угарлыг газ тыптыр, а 1000 автомобильдер хүнде үш тонна ажыг CO-ну үндүрүп турар.

Автомобиль арга-арыг иштн-биле эртип бар чорда, өзүп орар чаш ыяштар чок кылдынар, ыяштарның уну, будуктары, дазылдары кемдээр, черниң, хөрзүнү таптай бастынар, оон уламыннан төрээн бойдузувуска эгиттинмес когарал таваржыр. Шак ындыг үргедекчи чорукту болдурбаңар. Арга-арыгже кирерин хоругдаан демдек оруктарга турза, доктаанар.

ТӨТЧЕГЛЕКЧИЛЕРНИ— ХАРЫЫСАЛГАЖЕ

Арга-арыгга өрт озал-ондаан болдурбазының дүрүмнерин үрээн кижилерге хообилу-дүрүм ёзугаар административтиг хемчеглерни онаар: **албан-дужаалдыг кижилерни —50 рубль чедир, хамаатыларны—10 рубль чедир торгаар.**

Айыткан дүрүмнерни үрээни арга-арыгга өрт болурунга азы оон улуг девискээрге тараарынга чедирген болза, бир эвес ол үүлгедиглер дээш кезекче харыысалгазы көрдүнмээн болза, **албан-дужаалдыг кижилер 100 рубль, а хамаатылар 50 рубль чедир хемчээлдиг торгаал төлээр.** 5 рубль чедир хемчээлдиг торгаалдарны хамаатылардан ол черинге квитанция ёзугаар хавырып ап болур.

Арга-эзимнерни өрттеткеш, өжегерээн узуткап чок кылган азы үргедээн албан-дужаалдыг кижилер, хамаатылар 10 чыл чедир хуусаага хосталгазын казыдып шиитгирер (РСФСР-ниң КД-ниң 98 чүүлү-биле). От болгаш өске-даа айыылдыг чүүлдерни оваарымча чок ажыглаанының түнелинде, арга-арыгны узуткап чок кылган азы үргедээн кижилер үш чыл чедир хуусаага шиитгирер азы 1 чыл чедир хуусаалыг эдип-чазаар күш-ажыл кылыр кезекче онаажып болур (РСФСР-ниң КД-ниң 99 чүүлү).

ТЫВА АССР-НИҢ АРГА-ЫЯШ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТЕРСТВОЗУ

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3, Телефоннары: редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллдстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллдстериниң 2-37-13, чагаа киллдзиниң 2-41-27, информанна киллдзиниң 2-20-60, культура киллдзиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллдзиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3286.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1. ТС—01001.